

Agnieszka Turska-Kawa

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Polska

**PREFEROWANE WARTOŚCI PODSTAWOWE
A ZACHOWANIA WYBORCZE W ELEKCJI
PARLAMENTARNEJ 2015 ROKU**

Abstract:

The presented research is part of the pursuit of psychological determinants and factors differentiating between voting behaviors and ideological preferences of Polish voters. Many empirical studies prove the existence of significant relations between the values preferred by a person and the person's behaviors, which also has its robust evidence in the area of studies on electoral behaviors. The aim of the article is to analyze the system of higher-order values (conceptualized by Shalom Schwartz) of the 2015 parliamentary election electorates and individuals with different ideological self-identifications. The obtained results point to several interesting issues, e.g. they show the weakest preference for strength ening oneself, common for all the electorates, and the most contra-

Key words:

basic values, electoral behaviors, 2015 parliamentary election

Wprowadzenie

Wiele studiów empirycznych dowodzi istotnych związków pomiędzy preferowanymi przez jednostkę wartościami a jej zachowaniami (np. Bardi, Schwartz 2003; Schwartz 2006), co znalazło również swoje stabilne miejsce w przestrzeni badań zachowań wyborczych. Większość teorii zakłada, że wartości pełnią funkcję motywacyjną, jednocześnie niosąc z sobą silny ładunek emocjonalny. Stanisław Jałowiecki (1979: 86), przedstawiciel ujęcia socjologicznego, za wartość uznaje dowolny przedmiot materialny lub idealny, ideę lub instytucję, przedmiot rzeczywisty lub wyimaginowany, w stosunku do którego jednostki lub zbiorowości przyjmują postawę szacunku, przypisując mu ważną rolę w swoim

życiu i dążenie do jego osiągnięcia odczuwają jako przymus. Zgodnie z ujęciem Milтона Rokeacha (1973), wartości są przekonaniem zawierającym aspekt emocjonalny, wpływającym na wybór celów i sposobów ich realizacji. Ujęcie prezentowane przez Shaloma Schwarza (1992: 4) traktuje wartości jako pojęcia bądź przekonania wykraczające poza konkretne sytuacje, które odnoszą się do ostatecznych stanów końcowych lub zachowań. Wartości ukierunkowują wybór lub ocenę zachowań i wydarzeń, oraz są uporządkowane według względnej ważności. Ekonomista Nikolai Nenovsky (1987: 25-26) wskazuje, że wartości mają zawsze znaczenie nadawane im przez człowieka. Są odzwierciedleniem postawy danej jednostki względem świata zewnętrznego, pozostają w relacjach z potrzebami, zainteresowaniami, uczuciami i życzeniami.

Wartości to struktury pojęciowe o charakterze preskrypcyjnym. Reprezentując przekonania jednostek o tym, co jest właściwe, a co nie (Turner, Helms 1999: 376), mogą stabilnie wiązać elektorat z partią polityczną. Zdaniem Stanleya Feldmana (2003), wartości mają wiele cech, które pozwalają odnosić je do analizy postaw i zachowań politycznych. W pierwszej kolejności, są stosunkowo nieliczne, tym samym mogą stanowić podstawę do zredukowania złożoności osądów politycznych i do zapewnienia stałości postaw. Co więcej, wiele analiz dowodzi, że wartości istnieją jako systemy. Autor wskazuje, że rzeczywiste istnienie określonej organizacji wartości wyznawanych przez jednostkę może zapewniać jeszcze łatwiejszą strukturyzację postaw politycznych oraz głęboką podstawę politycznej ideologii. Oprócz tego, wartości są względnie stabilnymi strukturami, co jest czynnikiem niezbędnym do funkcjonowania ich jako bieżących standardów oceny.

Można założyć, że wyborca będzie wspierał w kolejnych elekcjach tę partię, której aktywność i wizerunek są zgodne z jego systemem wartości, co da mu jednocześnie gwarancję, że partia ta będzie ceniona przez niego wartości szerzyć i chronić (Pilch 2012: 128 i nast.). Wartości preferowane przez wyborcę stanowią dobre predyktory jego zachowania wyborczego, ponieważ ma on najczęściej możliwość dokonania wyboru intencjonalnie, poprzedzając go analizą dostępnych alternatyw i ich skutków w kontekście własnego systemu wartości (Caprara, Schwartz, Capanna, Vecchione, Barbaranelli 2006: 5).

Co warto podkreślić, w literaturze przedmiotu istnieje również węższy nurt sugerujący, że związek przyczynowy w relacji pomiędzy zachowaniami politycznymi i wartościami nie jest jednokierunkowy (Stugis 2003). Przyczynowość jest w nim prezentowana jako obustronna – wartości wpływają na zachowanie wyborcy, jednocześnie jego wybory polityczne mogą również zwrotnie zmieniać strukturę systemu wartości. McCann (1997. Za: Vecchione, Caprara, Dentale, Schwartz 2013) przedstawił trzy procesy, które mogą odzwierciedlać wskazaną tezę. Po pierwsze, oddanie głosu na dany podmiot polityczny

---

może zwiększać identyfikację wyborcy z grupą społeczną, która popiera danego kandydata, co z kolei może prowadzić do akceptacji jej wartości. Po drugie, zgodnie z założeniem, że ludzie dążą do spójności poznawczej w zakresie własnych postaw, wartości i zachowań, wyborcy mogą zmieniać swoje wartości polityczne celem ich lepszego dostosowania do konsekwencji swoich politycznych wyborów. Będzie to miało większe znaczenie wśród wyborców chwiejnych, u których pojawia się dysonans poznawczy wywołany przez zmianę podmiotu, na który oddają głos w kolejnej elekcji. Siła tego dysonansu będzie wprost proporcjonalna do różnicy między wartościami wyrażanymi przez „nową” i „starą” partię. Aby zlikwidować nieprzyjemne uczucie dysonansu, wyborca będzie zmieniał swoje wartości. Po trzecie, wyborcy po dokonaniu wyboru stają się bardziej otwarci na argumenty wykorzystywane w trakcie kampanii wyborczej, a co za tym idzie również ich wartości wystawione są na zmianę.

Badania dotyczące wpływu wyborów politycznych na zmianę systemu wartości dotyczą jednak w szczególności podstawowych wartości politycznych (Goren 2005). Ten typ wartości stanowi nadrzędne punkty orientacyjne w przestrzeni politycznej i nie ma większego znaczenia poza tą przestrzenią. Są to te z wartości społecznych, które służą zaspokajaniu potrzeb podmiotów politycznych (partii politycznych, organizacji politycznych) oraz związanych z nimi grup społecznych. Dla odróżnienia, wartości podstawowe są bardziej fundamentalne i abstrakcyjne. Dotyczą szerokiego spectrum celów ludzkich, a ich hierarchia ma swoje odzwierciedlenie w decyzjach dotyczących wszystkich aspektów życia. Pomiar tych wartości najczęściej dokonywany jest na skalach odzwierciedlających ich znaczenie dla jednostki. Jednostki mają stosunkowo stabilną hierarchię wartości nadrzędnych. Wykorzystują je jako wzorce do oceny wszystkich rodzajów zachowań, zdarzeń i ludzi (Vecchione, Caprara, Dentale, Schwartz 2013). Badania dowodzą, że wartości podstawowe i polityczne pozostają ze sobą w istotnym związku. Rozważania empiryczne Shaloma Schwarza, Gianvittorio Caprara i Michele Vecchione (2010) oraz Philippa Leimgrubera (2011) potwierdziły pierwotną rolę wartości podstawowych, które są fundamentem kształtujących się wartości politycznych.

Koncepcja wartości podstawowych Shaloma Schwartza w analizie zachowań wyborczych

Jedną z teorii stwarzających możliwości analizy związków pomiędzy wartościami podstawowymi a wyborami politycznymi jest teoria wartości podstawowych Shaloma Schwartza. Wartości w ujęciu Schwartza (1992; Schwartz i in. 2012) przedstawiane są w powiązaniu z emocjami. Autor podkreśla, że są one związane z preferowanymi przez osobę celami i stanowią motywację

do działania. Koncepcja Schwartza proponuje dziesięć typów uniwersalnych wartości podstawowych: przystosowanie, tradycja, życzliwość, uniwersalizm, kierowanie sobą, stymulacja, hedonizm, osiągnięcia, władza i bezpieczeństwo. Rdzeniem teorii są dwie cechy struktury wartości – ich kontinuum oraz kolistość. Wartości tworzą kontinuum, co oznacza, że każde rozczłonowanie owego kontinuum na wydzielone, odrębne jednostki jest w jakimś stopniu arbitralne. W związku z tym, możliwe są różne podziały kontinuum wartości na jednostki bardziej szczegółowe lub bardziej ogólne (Cieciuch 2013: 23). Kontinuum wartości w ujęciu Schwartza (1992) ma charakter motywacyjny, co znaczy, że wartości usytuowane blisko siebie są podobne motywacyjnie i mogą być realizowane w jednym działaniu. Kontinuum wartości ma kształt koła, co wzbogaca cechy struktury o ważny element, mianowicie wzajemne wykluczanie się wartości usytuowanych po przeciwnych stronach koła. Kolistą strukturę 10 wartości można również opisać za pomocą dwóch wymiarów: przekraczanie siebie *versus* umacnianie ja oraz otwartość na zmiany *versus* zachowawczość. Tabela 1 przedstawia opis 10 wartości oraz 4 wartości wyższego rzędu.

Tabela 1. Wartości i wartości wyższego rzędu w klasycznym modelu Shaloma Schwartza.

4 wartości wyższego rzędu	10 wartości
Otwartość na zmiany (<i>openness to change</i>)	Kierowanie sobą (<i>self-direction</i> , SD) – niezależność w myśleniu, działaniu i wyborach; twórczość; wolność
	Stymulacja (<i>stimulation</i> , ST) – zmienność, nowość, podniecenie
Umacnianie siebie (<i>self-enhancement</i>)	Hedonizm (<i>hedonism</i> , HE) – przyjemność, zmysłowe zaspokojenie
	Osiągnięcia (<i>achievement</i> , AC) – osobisty sukces osiągnięty dzięki własnym kompetencjom, zgodnie ze społecznymi standardami
	Władza (<i>power</i> , PO) – status i prestiż społeczny, dominacja nad innymi ludźmi, kontrola ludzi i zasobów
Zachowawczość (<i>conservation</i>)	Bezpieczeństwo (<i>security</i> , SE) – harmonia, porządek i stabilizacja w całym społeczeństwie i relacjach międzyludzkich; bezpieczeństwo własne, rodziny, narodu
	Przystosowanie (<i>conformity</i> , CO) – ograniczanie własnych działań, dążeń, impulsów, które mogłyby krzywdzić lub denerwować innych ludzi, naruszać społeczne oczekiwania lub normy
	Tradycja (<i>tradition</i> , TR) – akceptacja i podtrzymywanie zwyczajów, idei i tradycji własnej kultury, religii lub rodziny; respekt w stosunku do tradycji
Przekraczanie siebie (<i>self-transcendence</i>)	Życzliwość (<i>benevolence</i> , BE) – dbanie o dobro bliskich osób, członków rodziny, grupy, przyjaciół
	Uniwersalizm (<i>universalism</i> , UN) – zrozumienie, szacunek i tolerancja w stosunku do wszystkich ludzi; dobro wszystkich ludzi i przyrody

Źródło: (Schwartz i in. 2012; Cieciuch 2013).

Koncepcja wartości Shaloma Schwartza była szeroko wykorzystywana w badaniach zachowań wyborczych. Badania włoskie (Caprara i in. 2006) doprowadziły do sformułowania tezy, że wspieranie centroprawicy w największej mierze wiąże się z władzą i bezpieczeństwem, a negatywnie koreluje z uniwersalizmem. Pozytywny powinien być również związek z wartością osiągnięć, negatywny z kolei z życzliwością. W badaniach izraelskich (Schwartz 1996) zwolennicy liberalnej koalicji wyżej cenili kierowanie sobą, stymulację i hedonizm w porównaniu z wyborcami ugrupowania religijnego, dla których z kolei istotniejsze okazały się tradycja i przystosowanie. Podobne relacje zaobserwowano w amerykańskich wyborach prezydenckich (Schwartz 2007A). Wartości takie jak uniwersalizm, stymulacja oraz kierowanie sobą okazały się lepszymi predyktorami wyboru bardziej liberalnego Gore'a, z kolei tradycja, przystosowanie i osiągnięcia lepiej prognozowały wybór bardziej konserwatywnego Busha. W Polsce badania w przedmiocie analizy prowadzone były przez Irenę Pilch (2012) w kontekście elekcji parlamentarnej 2011 r. Autorka wykorzystwała skróconą wersję Kwestionariusza Portretów (PVQ-21), przygotowaną przez Schwartza na potrzeby Europejskiego Sondażu Społecznego. W ich wyniku nie zaobserwowano różnic pomiędzy elektoratami partii politycznych w preferencjach trzech wartości podstawowych: życzliwości, uniwersalizmu i władzy. Analiza preferencji wartości ujawniła m.in. wyraziste różnice pomiędzy wyborcami Prawa i Sprawiedliwości (PiS) oraz Ruchu Palikota (RP). Elektorat PiS wyróżniał się tym, że szczególną wagę przykładał do tradycji, przystosowania i bezpieczeństwa oraz wykazywał bardzo niską ocenę hedonizmu, stymulacji i osiągnięć. Ponadto system ten był wyrazisty ze względu na przyznawanie skrajnych ocen przez wyborców. Z kolei wartości preferowane przez sympatyków RP były niejako lustrzanym odbiciem struktury wartości zwolenników PiS. Wyborcy RP również jako jedyni preferowali wartość wyższego rzędu – otwartość na zmiany, z kolei pozostałe elektoraty wyżej ceniły wartości tworzące kategorię zachowawczość. Systemy wartości pozostałych elektoratów cechowało podobieństwo i plasowały się pomiędzy skrajnymi strukturami wartości wyrażanymi przez wyborców PiS i RP.

Na podstawie badań przeprowadzonych w 14 państwach Barnea (Za: Caprara i in. 2006) wysunęła wniosek, że znaczenie poszczególnych wartości w danej kampanii wyborczej zmienia się w zależności od poruszanych priorytetowych tematów tej rywalizacji. Jeśli dyskusje toczą się wokół problemu bezpieczeństwa narodowego, w kontrze do praw obywatelskich, wpływ na decyzje wyborcze będą miały przede wszystkim bezpieczeństwo i przystosowanie oraz uniwersalizm i kierowanie sobą. Jeśli rdzeniem rywalizacji będzie podział zasobów materialnych, wówczas kluczowe będą uniwersalizm i życzliwość oraz władza i osiągnięcia.

Problem i metoda badań

Celem przedstawianego artykułu jest analiza systemu wartości wyższego rzędu elektoratów w wyborach parlamentarnych 2015 r. w ramach przywołanej w rozważaniach teoretycznych koncepcji Shaloma Schwartza. Diagnoza została poszerzona o grupy obywateli o różnych deklarowanych autoidentyfikacjach ideologicznych w ramach jednowymiarowej przestrzeni lewica-centrum-prawica. Przytoczone badania sugerują, że preferowane przez jednostki wartości mogą mieć związek z zachowaniami wyborczymi. Wiele badań dowodzi również, że mogą te zachowania determinować. W procesie postępowania badawczego postawiono następujące pytania badawcze:

- *Czy analizowane wartości wyższego rzędu różnicują elektoraty w wyborach parlamentarnych 2015 r.?*
- *Czy analizowane wartości wyższego rzędu różnicują grupy o odmiennych autoidentyfikacjach ideologicznych?*
- *Czy analizowane wartości wyższego rzędu są determinantą zachowań wyborczych w wyborach parlamentarnych 2015 r.?*
- *Czy analizowane wartości wyższego rzędu są determinantą autoidentyfikacji ideologicznych?*

W badaniu wykorzystano S-PVQ (*Short Portrait Value sQuestionnaire*) (Beierlein i in. 2014). Jest to skrócona wersja klasycznego Kwestionariusza Portretów (PVQ, *Portrait Values Questionnaire*) Schwartza, zaprezentowana podczas 28. Międzynarodowego Kongresu Psychologii Stosowanej w Paryżu. Narzędzie składa się z 13 krótkich charakterystyk osób (np. „Jest dla niego ważne, aby być bogatym”, „Jest dla niego ważne, aby samemu kształtować swoje opinie na różne tematy”, „Jest dla niego ważne, aby być tym, kto mówi innym, co mają robić”). Zadaniem osoby badanej jest określenie, na ile dany opis jest do niej podobny. Respondenci mają do dyspozycji skalę 6-ciostopniową (od „zupełnie niepodobny do mnie” do „bardzo podobny do mnie”). Skala diagnozuje cztery wartości wyższego rzędu: przekraczanie siebie (*self-transcendance*), umacnianie siebie (*self-enhancement*), zachowawczość (*conservation*), otwartość (*openness*).

Ze względu na to, że ludzie dużo częściej uznają siebie za podobnych opisom, uzyskane wyniki zostały poddane procedurze ipsatywacji. Polega ona na odjęciu średniej wszystkich itemów dla danej osoby od średniej dla wskaźnika uzyskanego przez nią dla każdej z wyróżnionych wartości. Otrzymane w ten sposób wyniki dodatnie oznaczają umiejscowienie danej wartości powyżej średniej w systemie wartości osoby bądź grupy. Wyniki ujemne natomiast wskazują preferencję poniżej średniej. Wartości o wskaźniku zerowym odzwierciedlają środkowe miejsce w systemie wartości.

Próba została dobrana w sposób kwotowo-warstwowy (N=926), badania zostały przeprowadzone w ramach ogólnopolskiego projektu „Preferencje polityczne. Postawy-Identyfikacje-Zachowania” w okresie listopad 2015-styczeń 2016 roku. W badanej grupie znalazły się 483 kobiety (52,2%) i 443 mężczyzn (47,8%), próba była zróżnicowana ze względu na wiek (18-24 lata: N=105, 11,3%; 25-34 lata: N=182, 19,7%; 35-44 lata: N=163, 17,6%; 45-54 lata: N=142, 15,3%; 55-64 lata: N=164, 17,7%, powyżej 65 lat: N=170, 18,4%), wykształcenie (bez wykształcenia: N=2, 0,2%; podstawowe/gimnazjalne: N=31, 3,3%; zawodowe: N=177, 19,1%; średnie/policealne: N=341, 36,8%; wyższe (ukończone studia licencjackie lub magisterskie): N=375, 40,5%), stan cywilny (panna/kawaler: N=271, 29,3%; zamężna/zonaty: N=519, 56,0%; rozwódka/rozwodnik: N=58, wdowa/wdowiec: 6,3%; N=78, 8,4%) oraz miejsce zamieszkania (wieś: N=357, 38,6%; miasto do 20 tysięcy mieszkańców: N=116, 12,5%; miasto 20-100 tysięcy mieszkańców: N=109, 11,8%; miasto 100-200 tysięcy mieszkańców: N=115, 12,4% miasto powyżej 200 tysięcy mieszkańców: N=229, 24,7%).

Rozstrzygnięcia empiryczne

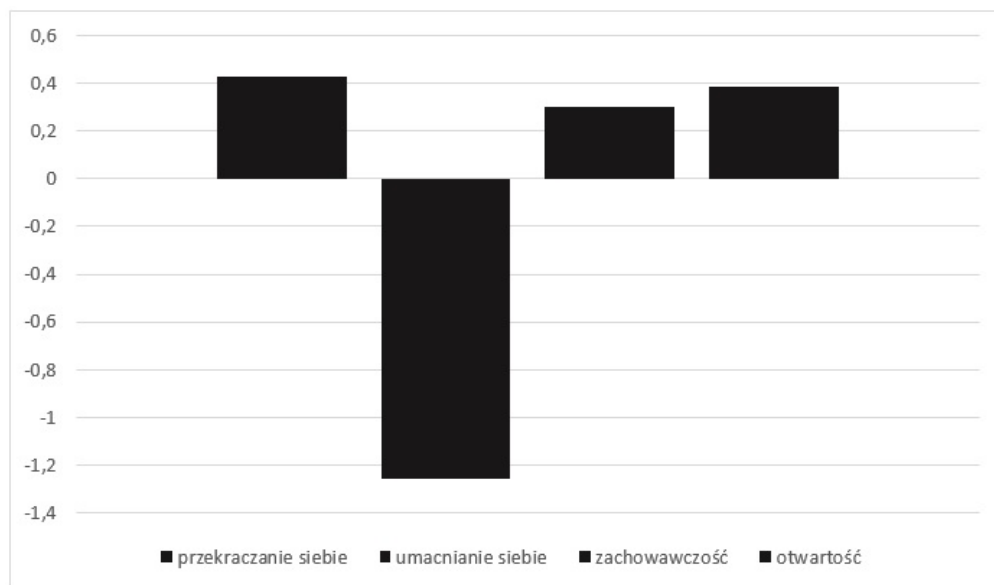
Wśród respondentów najbardziej cenioną wartością wyższego rzędu okazało się przekraczanie siebie, nieco niższe noty badani przyznali otwartości, kolejno uplasowała się zachowawczość, z kolei najniższe miejsce w hierarchii preferowanych wartości przyznano umacnianiu siebie (tabela 2, wykres 1). Warto podkreślić, że wykorzystane skale miały zadowalające wskaźniki rzetelności. Alfa Cronbacha dla poszczególnych skal mieścił się w przedziale między 0,54 dla otwartości do 0,67 dla umacniania siebie.

Tabela 2. Średnie i odchylenia standardowe ipsatywnego wskaźnika preferencji wartości dla grupy badanej (N=926) oraz rzetelność poszczególnych podskal S-PVQ

wartość	M	SD	Alfa Cronbacha
przekraczanie siebie	0,43074	0,611391	0,64
umacnianie siebie	-1,25959	1,017134	0,67
zachowawczość	0,30232	0,702142	0,56
otwartość	0,38295	0,619755	0,54

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 1. Hierarchia wartości podstawowych w badanej grupie (N=926)

Źródło: opracowanie własne.

W badaniach Ireny Pilch (2012) uzyskano podobne wyniki w zakresie pierwszej pary zmiennych – respondenci przywiązywali większą wagę do przekraczania siebie w porównaniu do umacniania siebie, które to tendencje widać również we wcześniejszych polskich badaniach (Zarzycka, Dawidowicz, Koziątek 2007: 25-38; Ciecuch 2010). Z kolei w ramach drugiej pary wyników uzyskane w niniejszym badaniu rezultaty są odwrotne wobec wyników otrzymanych zarówno przez Pilch, jak i innych badaczy (np. Ramos 2002). W poprzednich badaniach wyłania się para wartości, w której zachowawczość jest dla badanych cenniejsza niż otwartość. Tłumaczone jest to m.in. tym, iż zachowawczość mniej ceniona jest w krajach zamożnych, ponieważ ukierunkowana jest na przeszłość, na zachowanie status quo (Schwartz, Sagie 2000). Na co jednak warto zwrócić uwagę w prezentowanych badaniach, zachowawczość została relatywnie wysoko oceniona przez respondentów (w badaniach Ramos preferencja dla tej wartości wyniosła 0,42, z kolei w badaniach Pilch 0,13). Uzyskana struktura wartości może jednak wynikać z istotnie różnych systemów prezentowanych przez odmienne elektoraty wyborcze, co zostanie przedstawione w dalszej analizie.

W analizie systemów wartości wyższego rzędu elektoratów w wyborach parlamentarnych 2015 r. uwzględniono zwolenników partii politycznych, które w konsekwencji uzyskanego wyniku uzyskały mandat w Sejmie. Były to zatem Prawo i Sprawiedliwość (PiS), Platforma Obywatelska (PO),

.Nowoczesna, Kukiz'15, Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL). W analizie wzięto pod uwagę również jednostki bierne w elekcji. Wyniki przedstawia tabela 3 oraz wykres 2.

Tabela 3. Wyniki analizy wariancji oraz testu post hoc HSD Tukeya dla analizowanych wartości w grupach o odmiennych zachowaniach wyborczych w elekcji parlamentarnej 2015 r.

wartość	średnia						ANOVA		HSD Tukeya
	PiS N=199	PO N=206	Nowoczesna N=58	Kukiz'15 N=90	PSL N=44	Bierni N=170	F	p	
przekraczanie siebie	0,38	0,54	0,42	0,22	0,36	0,41	3,697	0,001	Kukiz'15/PO p=0,001
umacnianie siebie	-1,29	-1,38	-1,24	-0,87	-1,17	-1,22	3,142	0,005	Kukiz'15/PO p=0,001 Kukiz'15/PiS p=0,018
zachowawczość	0,59	0,30	0,16	0,14	0,49	0,30	11,621	0,000	Kukiz'15/PiS p=0,000 Nowoczesna/PiS p=0,001 PO/PiS p=0,000 PiS/Bierni p=0,001
otwartość	0,19	0,35	0,52	0,43	0,20	0,38	9,600	0,000	Kukiz'15/PiS p=0,024 Nowoczesna/PiS p=0,005 PiS/Bierni p=0,034

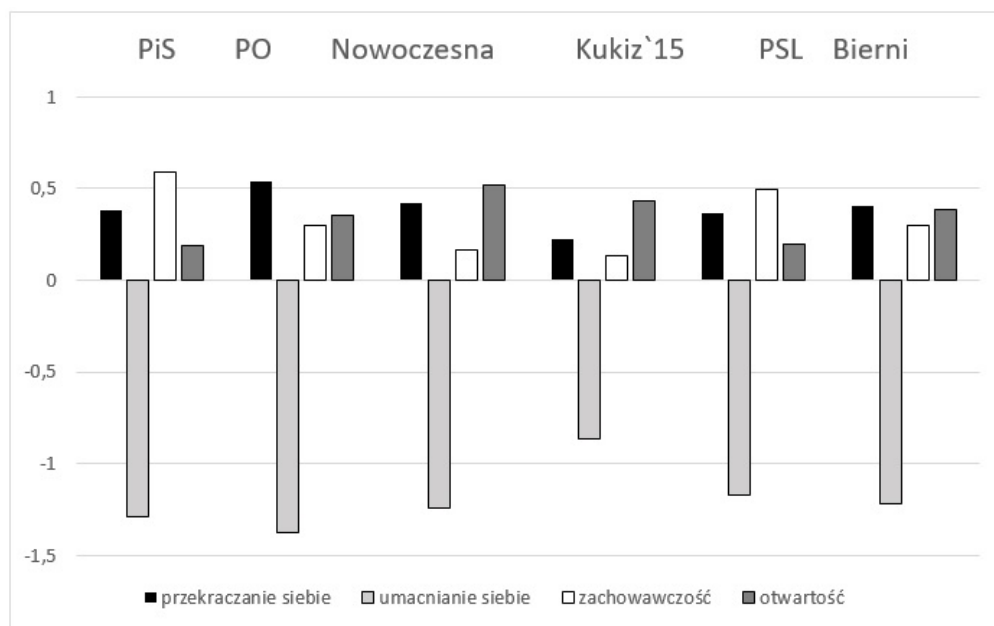
Źródło: opracowanie własne.

Wartość wyższego rzędu – przekraczanie siebie, w każdej z analizowanych grup o odmiennych zachowaniach wyborczych w elekcji parlamentarnej 2015 r. była ceniona wyżej niż umacnianie siebie, przy czym najwyraźniejsze różnice odnotowano w przypadku wyborców PO (|1,92|), najmniejsze z kolei wśród zwolenników ugrupowania Kukiz'15 (|1,09|). Test post hoc ukazał, że przekraczanie siebie jest istotnie bardziej preferowane wśród wyborców PO niż obywateli, którzy oddali głos na Kukiz'15. Zwolennicy ruchu Kukiz'15 z kolei wykazują silniejszą preferencję dla umacniania siebie w porównaniu z sympatykami PO oraz PiS.

Różnie natomiast w analizowanych grupach elektoratów prezentuje się preferencja dla pary wartości zachowawczość i otwartość. Pierwsza z nich jest cenniejsza dla wyborców PiS oraz PSL, z kolei dla pozostałych oraz osób biernych – otwartość plasuje się w hierarchii wartości wyżej. Analiza testem post hoc ukazała, że zachowawczość jest istotnie wyżej osadzona w systemie

wartości wyborców PiS w porównaniu do elektoratów Kukiz`15, .Nowoczesnej, PO oraz jednostek biernych. Z kolei otwartość istotnie wyżej cenią wyborcy Kukiz`15, .Nowoczesnej oraz jednostki bierne w elekcji niż zwolennicy PiS. Najbardziej wyraziste różnice w średnich notach przyznawanych wartościom uzyskano w przypadku elektoratu PiS ($|0,4|$), najmniejsze z kolei w średnich ocenach PO ($|0,05|$).

Wykres 2. Hierarchia wartości podstawowych wśród osób o odmiennych zachowaniach wyborczych

Źródło: opracowanie własne.

W dalszej analizie przeprowadzono wielozmienną analizę regresji, w modelu tym zmienną niezależną były wartości wyższego rzędu, a zależną zachowania wyborcze w elekcji parlamentarnej 2015 r. Analizowane predyktory słabo wyjaśniają zmienną zależną – wartość R-kwadrat dla modelu wielozmiennego wyniosła 0,052, co oznacza, że *przekraczanie siebie*, *umacnianie siebie*, *zachowawczość* i *otwartość* wspólnie wyjaśniają 5,2% wariacji. Jest to model istotny statystycznie, wartość statystyki F wynosi $(3, 922) = 16,887$, $p < 0,001$. W modelu tym najsilniejszymi predyktorami były zachowawczość siebie oraz otwartość, które zdominowały oddziaływanie pozostałych wartości, plasując je na pozycji nieistotnych statystycznie. Wartość współczynnika regresji dla zachowawczości wyniosła: 0,614; $t(922) = 4,047$, $p < 0,001$, natomiast dla otwartości: $-0,642$; $t(922) = -3,729$, $p < 0,001$.

Analizę elektoratów poszerzono o autoidentyfikacje ideologiczne w ramach jednowymiarowej przestrzeni lewica-centrum-prawica. Zastosowane jednoczynnikowa analiza wariancji oraz test post hoc HSD Tukeya wykazały interesujące różnice. Wyniki prezentuje tabela 4 oraz wykres 3.

Tabela 4. Wyniki analizy wariancji oraz testu post hoc Tukeya dla analizowanych wartości w grupach o odmiennych deklarowanych preferencjach ideologicznych

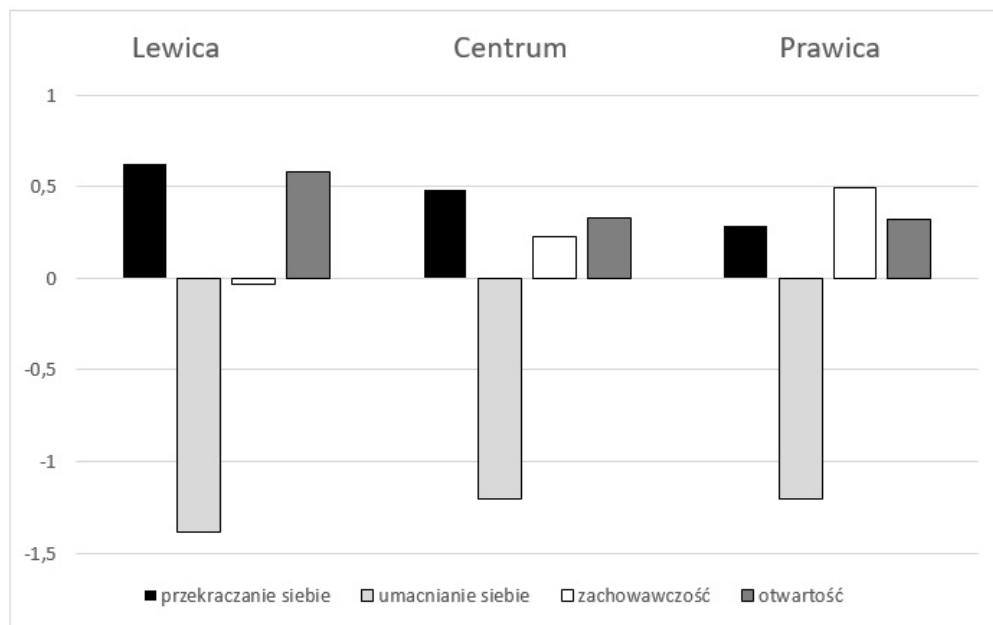
wartość	średnia			ANOVA		HSD Tukeya
	Lewica (L) N=187	Centrum (C) N=189	Prawica (P) N=313	F	p	
przekraczanie siebie	0,63	0,48	0,29	12,810	0,000	P/C p=0,003 P/L p=0,000
umacnianie siebie	-1,38	-1,20	-1,21	1,371	0,046	-
zachowawczość	-0,03	0,23	0,50	25,040	0,000	L/C p=0,001 P/L p<0,000 P/C p=0,000
otwartość	0,58	0,33	0,32	7,918	0,000	L/C p<0,001 P/L p<0,000

Źródło: opracowanie własne.

W ramach pierwszej pary wartości – przekraczanie siebie i umacnianie siebie – w każdej z wyróżnionych grup wykazano podobny kierunek zależności, w ramach którego pierwsza z wartości była ceniona wyżej. Przy czym zaznaczyć należy, że w przypadku deklaracji lewicowych odnotowane różnice były najbardziej wyraźne ($|2,01|$), natomiast w grupie deklaracji prawicowych różnica była mniejsza ($|1,50|$). Przekraczanie siebie było istotnie statystycznie wyżej cenioną zmienną przez jednostki o autoidentyfikacjach lewicowych i centrowych w porównaniu z prawicowymi. Nie odnotowano istotnych statystycznie różnic międzygrupowych w zakresie umacniania siebie, preferencja tej wartości okazała się niezależna od orientacji ideologicznej.

W odniesieniu do drugiej pary wartości – zachowawczość i otwartość – to ich relacja odmiennie prezentuje się w grupach o różnych autoidentyfikacjach. I tak, osoby o preferencjach lewicowych większą wagę przykładają do otwartości ($|0,61|$), różnica we wskazaniach w ramach centrum jest niewielka z przewagą na rzecz otwartości ($|0,10|$), natomiast w grupie autoidentyfikacji prawicowych – zachowawczość ceniona jest wyżej niż otwartość ($|0,18|$). Analiza testem post hoc ukazała istotne różnice w ramach preferencji każdej z pary zmiennych. Jednostki o autoidentyfikacjach centrowych istotnie bardziej cenią zachowawczość niż osoby o autoidentyfikacjach lewicowych, z kolei jeszcze silniejsze istotne związki wykazano w ramach przywiązania prawicy do zachowawczości.

Wykres 3. Hierarchia wartości podstawowych wśród osób o odmiennych deklaracjach ideologicznych

Źródło: opracowanie własne.

Celem weryfikacji poziomu przewidywania autoidentyfikacji ideologicznej (zmienna zależna) na podstawie poziomu każdej preferowanej wartości przeprowadzono wielozmienną analizę regresji, w której zmienną niezależną były 4 analizowane wartości wyższego rzędu. Analizowane predyktory lepiej wyjaśniają autoidentyfikacje ideologiczne – wartość R-kwadrat dla modelu wielozmiennego wyniosła 0,159, co oznacza, że przekraczanie siebie, umacnianie siebie, zachowawczość i otwartość wspólnie wyjaśniają 15,9% wariacji. Jest to model istotny statystycznie, wartość statystyki F wynosi $(3, 922) = 43,128$, $p < 0,001$. W modelu tym najsilniejszymi predyktorami były wartości przekraczanie siebie oraz zachowawczość oraz otwartość, które zdominowały oddziaływanie umacniania siebie, plasując ją na pozycji nieistotnych statystycznie. Wartość współczynnika regresji dla przekraczanie siebie wyniosła: $-0,388$; $t(922) = -6,302$, $p < 0,001$, dla zachowawczości: $0,413$; $t(922) = 7,119$, $p < 0,001$, natomiast dla otwartości: $-0,159$; $t(922) = -2,415$, $p = 0,016$.

Dyskusja i wnioski

Przeprowadzone badania mieszczą się w nurcie poszukiwań psychologicznych determinant i czynników różnicujących zachowania wyborcze i preferencje ideologiczne polskich wyborców. W ramach przeprowadzonego procesu badawczego przedstawiono związki pomiędzy preferowanymi wartościami a zachowaniami wyborczymi w elekcji parlamentarnej 2015 r. oraz autoidentyfikacjami ideologicznymi. Uzyskane wyniki zwracają uwagę na kilka interesujących kwestii.

Po pierwsze, trudno wskazać jedną najsilniej cenioną wartość spójną dla wszystkich elektoratów, jednak zdecydowanie to, co je łączy, to najsłabsza preferencja dla umacniania siebie. W strukturze tej wartości wyższego rzędu można wyróżnić władzę, której preferencja może niszczyć relacje społeczne i ranić ludzi, osiągnięcia, które zakłócają proces pracy grupowej oraz częściowo hedonizm, który legitymizuje wrodzone potrzeby osiągania przyjemności czy podniecenia (Schwartz 2012). Są to zatem – przy najmniejszej roli hedonizmu – wartości źle oddziałujące na relacje społeczne, ukierunkowane na siebie i własne cele. Ten kierunek zależności należy uznać zatem za pozytywny w kontekście wspólnoty obywateli.

Po drugie, na tle europejskich (w tym polskich) badań szczególnie zwraca uwagę zmiana relacji pomiędzy wartościami zachowawczość i otwartość, bowiem w przedstawianych badaniach to właśnie otwartość – w przeciwieństwie do innych badań – jest ceniona wyżej. Wydaje się, że na wyniku tym zaważyły silne preferencje wobec otwartości odnotowane w grupie zwolenników Kukiz`15 oraz .Nowoczesnej, które na polskiej scenie politycznej są podmiotami nowymi, przynajmniej częściowo ukierunkowanymi na obywateli, którzy nie uczestniczą w elekcjach regularnie, jednak są motywowani nowatorskim komunikatem.

Po trzecie wreszcie, w szczególności na uwagę zasługuje grupa wyborców ugrupowania Kukiz`15, którzy najsilniej kontrastują preferowanym systemem wartości wobec pozostałych partii. Co więcej, można zarysować wyraźne relacje lustrzane wartości wyrażanych przez zwolenników PiS oraz Kukiz`15. Pierwsza grupa wyborców istotnie bardziej preferuje zachowawczość, a mniej otwartość oraz umacnianie siebie. W badaniach elekcji parlamentarnej 2011 roku (Pilch 2012) uzyskano podobne wyniki, jednak miejsce Kukiz`15 należało wówczas do Ruchu Palikota. Można zatem przypuszczać, że ugrupowanie Pawła Kukiza okazało się atrakcyjne dla wyborców o podobnym systemie wartości wyrażanym przez zwolenników Ruchu Palikota. Być może ruch ten jako nowy podmiot w naturalny sposób zastąpił również nowy w poprzednich wyborach Ruch Palikota i zogniskował wyborców

nieodnajdujących na polskiej scenie politycznej adekwatnej dla siebie reprezentacji (Wojtasik 2012). Co więcej, prezentowana struktura wartości elektoratu Kukiz' 15 jest kompatybilna względem struktury wyrażanej przez aktywistów politycznych (Schwartz 2007B). Aktywizm ten diagnozowany był poprzez miarę aktów dokonanych w przestrzeni politycznej przez obywateli w ostatnim roku (np. udział w demonstracji, proteście, kontakty z politykami). Badania przeprowadzone na próbie 1244 francuskich obywateli w reprezentatywnej próbie Europejskiego Sondażu Społecznego z 2003 r. 21-PVQ ukazały, że aktywizm polityczny negatywnie korelował z bezpieczeństwem i przystosowaniem, słabo dodatnio z życzliwością i kierowaniem sobą, słabo negatywnie z władzą i tradycją. Związki te sugerują, że Kukizowi udało się dotrzeć do wyborców aktywnych, poszukujących swojego miejsca w przestrzeni politycznej, ustosunkowanych negatywnie wobec rodzimej polityki.

Uzyskane relacje pomiędzy preferowanymi metawartościami a autoidentyfikacjami ideologicznymi nie ukazały większych zaskoczeń w porównaniu z wcześniejszymi badaniami. Wyborcy deklarujący swoje miejsce na prawicowym biegunie istotnie wyżej cenią zachowawczość, z kolei lewicowi większą wagę przykładają do otwartości. Natomiast wyborcy o prawicowych autoidentyfikacjach istotnie mniej cenią przekraczanie siebie. Uzyskany wynik dowodzi uniwersalizmu analizowanych związków, co może umacniać przeprowadzona wielozmiennowa analiza regresji. Ukazała ona bowiem, że metawartości pełnią silniejszą rolę predyktorów preferencji ideologicznych niż zachowań wyborczych (15,9% wobec 5,2% wyjaśnionej wariancji).

Bibliografia:

- Arian, A., Shamir M. (1990). *The Elections in Israel: 1988*. Boulder, CO: Westview Press.
- Bardi, A., & Schwartz, S. H. (2003). *Values and behavior: Strength and structure of relations*. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29, 1207-1220.
- Beierlein, C., Davidov, E., Cieciuch J., Rammstedt, B., Schwartz S.H. (2014). The Schwartz Values Short Scale. Aneconomic measurement tool for cross-cultural research. *Referat na 28th International Congress of Applied Psychology*, Paryż, Francja.
- Caprara, G.V., Schwartz, S., Capanna, C., Vecchione, M., Barbaranelli, C., (2006). *Personality and Politics: Values, Traits, and Political Choice*. *Political Psychology*, 27(1), 1-26.
- Cieciuch, J. (2013). Pomiar wartości w zmodyfikowanym modelu wartości Shaloma Schwartza. *Psychologia Społeczna*, 8, 1(24), 22-41.
- Goren, P. (2005). Party identification and core political values. *American Journal of Political Science*, 49, 881-896.
- Jałowiecki, S. (1979). *Struktura systemu wartości. Stadium zróżnicowań międzygenetycznych*, Warszawa: PWN.
- Leimgruber, P. (2011). Values and votes: the indirect effect of personal values on voting behavior. *Swiss Political Science Review*, 17, 107-127.

- Liebman C.S., Don-Yehiya E. (1984). *Religion and Politics in Israel*. Bloomington: Indiana University Press.
- Nenovsky, N. (1987). *Law and values*. Moscow: Progress.
- Ramos, A. (2006). Social values dynamics and socio-economic development Portuguese. *Journal of Social Science*, 3, 35-64.
- Rokeach M. (1973), *The Nature of Human Values*, New York: The Free Press.
- Schwartz S.H., Caprara G.V., Vecchione M. (2010). Basic personal values, core political values and voting: A longitudinal analysis. *Political Psychology*, 31, 421-452.
- Schwartz, S.H. (2006). Basic human values: Theory, measurement, and applications. *Revue Française de Sociologie*, 47, 249-288.
- Schwartz, S.H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25: 1-65.
- Schwartz, S.H. (2012). *An overview of the Schwartz Theory of Basic Values*, *Online readings in psychology and culture*, <http://scholarworks.gvsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1116&context=orpc> (dostęp: 29.04.2016).
- Schwartz, S.H., Cieciuch, J., Vecchione, M., Davidov, E., Fischer, R., Beierlein, C., Ramos, A., Verkasalo, M., Lönnqvist, J.-E., Demirutku, K., Dirilen-Gumus, O., Konty, M. (2012). Refining the theory of basic individual values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103(4), 663-688.
- Schwartz, S.H., Sagie, G. (2000). Values consensus and importance: a cross-national study. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 31, 465-497.
- Schwartz, S.H. (2007A). Basic Personal Values. Report to the National Election Studies Board Based on the 2006 NES Pilot Study. ANES website.
- Schwartz, S.H. (2007B). Basic Human Values: theory, methods and applications. *Revue Française de Sociologie*, 47(4), 929-968.
- Schwartz, S.H., (1996), Value priorities and behavior. Applying a theory of integrated values systems, *Revista Psicodébate: Psicología, Cultura y Sociedad*, 2, 119-144.
- Vecchione, M., Caprara, G., Dentale, F., Schwartz, S.H. (2013). Voting and Values: Reciprocal Effects over Time. *Political Psychology*, 34(4), 465-485.
- Wojtasik, W. (2012). Sukces Ruchu Palikota w świetle czynników możliwego sukcesu politycznego (Political Opportunity Structure). *Political Preferences*, (3), 159-174.
- Zarzycka, B., Dawidowicz, M., Koziatek, E. (2007). *Typy samoświadomości a preferencja wartości* [w:] P. Francuz, W. Otrębski (red.). *Studia z psychologii w KUL*, tom 14. Lublin: Wydawnictwo KUL.